

**Katarzyna Nowacka-Bandos**  
Uniwersytet Szczeciński  
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania

# **Przesłanki rozwoju handlu usługami turystycznymi w procesie międzynarodowej integracji ekonomicznej**

## **Wprowadzenie**

Turystyka jako sektor usług ma ogromne znaczenie dla gospodarki światowej. Niejednokrotnie udział turystyki w obrotach poszczególnych państw jest dominujący. W wielu krajach usługi turystyczne znacząco przyczyniają się też do tworzenia dochodu narodowego. Turystyka pełni szereg niezwykle ważnych funkcji ekonomicznych, politycznych i społecznych. Rozwojem turystyki zainteresowane są praktycznie wszystkie kraje zarówno o wysokim, jak i niskim poziomie rozwoju gospodarczego. Wiele spośród tych krajów zaangażowanych jest w procesy regionalnej integracji ekonomicznej.

Integracja ekonomiczna jest zjawiskiem wielopłaszczyznowym, obejmującym wiele różnych dziedzin życia gospodarczego, społecznego i politycznego. Turystyka jest jedną z dziedzin, w odniesieniu do których proces międzynarodowej integracji gospodarczej wydaje się mieć olbrzymie znaczenie. Przedmiotem rozważań są zatem przesłanki rozwoju handlu usługami turystycznymi w warunkach integracji ekonomicznej.

## Międzynarodowa integracja gospodarcza jako czynnik rozwoju turystyki

Integracja ekonomiczna jest integracją rynków, a jej podstawową zasadą jest nieskrępowany przepływ towarów i usług między krajami członkowskimi. Integracja może przybierać różne formy, charakteryzujące się odmiennym zaawansowaniem kooperacji i głębokością powiązań między gospodarkami, rynkami oraz przedsiębiorstwami. Najczęściej wyróżnia się pięć form międzynarodowej integracji ekonomicznej, zwanych także etapami: strefa wolnego handlu, unia celna, wspólny rynek, unia ekonomiczno-walutowa i pełna unia ekonomiczno-polityczna (Jan-  
toń-Drozdowska 2004).

Bariery w przepływie usług turystycznych, podobnie jak ograniczenia w handlu towarami, mogą być znoszone już na etapie budowy strefy wolnego handlu i unii celnej. Jednakże pełna integracja rynków usług turystycznych może nastąpić dopiero na wyższych etapach integracji, tj. gdy kraje utworzą wspólny rynek. Rynki usług turystycznych są bowiem zintegrowane dopiero wówczas, gdy:

- konsumenci usług mogą przemieszczać się swobodnie do innych krajów i tam korzystać z ich oferty turystycznej,
- osoby świadczące usługi turystyczne mogą swobodnie przemieszczać się do innego kraju, aby zaoferować swoje usługi,
- w przypadku usług świadczonych transgranicznie, usługobiorcy w kraju A mogą swobodnie korzystać z usług oferowanych przez usługodawców w kraju B,
- dostawcy usług turystycznych mogą swobodnie ustanawiać stałe oddziały w kraju importera w celu wytwarzania i sprzedaży usług na miejscu.

Z wymienionych wyżej warunków pełnej integracji rynku usług turystycznych wynika, że istnieją różne formy świadczenia usług turystycznych. Niektóre z nich realizowane są w oparciu o czynniki produkcji. W związku z tym – jak już wspomniano – aby rynek usług turystycznych był w pełni zintegrowany, kraje członkowskie muszą także otworzyć swoje rynki czynników produkcji (swoboda przepływu pracy i kapitału), co oczywiście ma miejsce dopiero na etapie wspólnego rynku. Utrzymywanie ograniczeń w przepływie czynników produkcji może uniemożliwić wybór najbardziej efektywnego sposobu dotarcia z usługą do zagranicznego usługobiorcy (Stern i Hoekman 1987).

Proces międzynarodowej integracji gospodarczej jest zjawiskiem wielopłaszczyznowym, obejmującym wiele różnych dziedzin życia gospodarczego, społecznego i politycznego. Do najważniejszych czynników rozwoju turystyki w warunkach procesu integracji ekonomicznej zaliczyć można:

- zniesienie barier utrudniających przekraczanie granic państwowych,
- wzrost dochodu narodowego,
- rozwój handlu między krajami członkowskimi,
- liberalizacja handlu towarami i usługami,
- koordynacja działań na rzecz rozwoju turystyki,

- ujednolicenie regulacji prawnych na rynku usług turystycznych,
- wzrost konkurencji i kooperacji w sektorze turystycznym,
- swoboda przepływu siły roboczej na rynku usług turystycznych,
- stosowanie we wzajemnych rozliczeniach wspólnej waluty.

### **Zniesienie barier utrudniających przekraczanie granic państwowych**

Kraje członkowskie ugrupowania integracyjnego często dokonują daleko idącej lub całkowitej liberalizacji przepisów paszportowo-wizowych, celnych i dewizowych obowiązujących w ruchu międzynarodowym. Wówczas zarówno rezydenci poszczególnych krajów partnerskich, jak i osoby z państw trzecich – które przekroczyły granice któregokolwiek z państw członkowskich – mogą swobodnie poruszać się po całym obszarze objętym integracją. Poprzez takie działania proces integracji gospodarczej stwarza dogodne warunki do rozwoju turystyki międzynarodowej, zarówno w wymiarze wewnątrzregionalnym, jak i w odniesieniu do turystyki przyjazdowej z krajów trzecich (Konieczna-Domańska 1999, Timothy 1995, Timothy 2003).

### **Wzrost dochodu narodowego**

Celem utworzenia ugrupowania integracyjnego jest wzrost efektywności gospodarowania, którego wyrazem jest zwyczajka dochodu narodowego. Między wielkością dochodów ludności danego kraju czy regionu a jej udziałem w ruchu turystycznym jest związek korelacyjny ścisły, dodatni. Potwierdziły to liczne opracowania naukowe (Gaworecki 2003, Konieczna-Domańska 1999). W związku z tym, rezydenci krajów członkowskich będą mogli – o ile rzeczywiście proces integracji ekonomicznej przyczyni się do wzrostu dochodu narodowego – przeznaczyć więcej pieniędzy na podróżowanie zarówno po obszarze integracji ekonomicznej, jak i na wyjazdy do krajów trzecich (Taylor 1994).

### **Rozwój handlu między krajami członkowskimi**

Istotą procesu integracji ekonomicznej jest rozwój współpracy handlowej, naukowej itp., czemu z kolei towarzyszy wzrost liczby podróży między krajami członkowskimi w celach zawodowo-gospodarczych (Manning, Bhatnagar 2004). Co więcej, z rezultatów wielu badań wynika, że państwa, które są odwiedzane ze względu na powiązania biznesowe, wkrótce stają się atrakcyjnymi kierunkami wyjazdów wakacyjnych (Smith 1994, Manning, Bhatnagar 2004, Gołembski 2002).

### **Liberalizacja handlu towarami i usługami**

Jednym z ważniejszych celów integracji jest likwidacja barier ograniczających wymianę wyrobów gotowych i usług w ramach ugrupowania integracyjnego.

W odniesieniu do integracji rynku usług, na uwagę zasługuje jednak fakt, że zniesienie ograniczeń pozataryfowych ma inny wpływ na dobrobyt krajów członkowskich, niż zniesienie barier taryfowych. Rozróżnienie to jest bardzo istotne z tego względu, że w handlu usługami turystycznymi często stosowane są właśnie ograniczenia pozataryfowe.

Zniesienie barier w handlu towarami oraz usługami między krajami członkowski ugrupowania integracyjnego powoduje wystąpienie efektu kreacji i efektu przesunięcia handlu. Jednakże tylko w przypadku eliminacji barier pozataryfowych oba efekty mogą być korzystne dla krajów członkowskich i całej gospodarki światowej. Efekt przesunięcia nie musi powodować strat w dobrobycie (jak ma to miejsce w przypadku barier taryfowych). Korzyści z likwidacji dodatkowych kosztów (wynikających z istnienia ograniczeń pozataryfowych) mogą być większe niż ewentualna strata w kategoriach neoliberalnych (strata wiąże się z ograniczeniem możliwości świadczenia usług przez kraje trzecie) (Mattoo i Fink 2002). Liberalizacja handlu usługami między krajami członkowskimi ugrupowania integracyjnego przyczyni się zatem do redukcji kosztów importu nawet wówczas, gdy nowe źródło dostaw ma wyższe koszty produkcji niż źródło początkowe. Generalizując, proces integracji ekonomicznej oznacza dla usługobiorców możliwość korzystania z tańszych i/lub charakteryzujących się wyższą jakością usług.

Warto dodać, że zakres usług turystycznych jest bardzo szeroki. Zależy w głównej mierze od zróżnicowania potrzeb turystów, które mogą dotyczyć przeróżnych usług. Wydaje się zatem, że nie ma takich usług, które nie mogłyby być potrzebne w związku z istnieniem turystyki. Do najważniejszych rodzajów usług turystycznych zalicza się: usługi transportowe, hotelarskie, informacyjne, gastronomiczne, bankowe, ubezpieczeniowe, telekomunikacyjne, wypoczynkowe i kultury fizycznej, infrastruktury lokalnej, handlowe oraz rzemieślnicze (np. usługi fryzjerskie i kosmetyczne, szewskie, krawieckie, pralnicze, fotograficzne, motoryzacyjne oraz napraw sprzętu turystycznego) (Łazarek 2004). Ponadto wymienione usługi turystyczne często występują w pakiecie, który wraz z dobrami materialnymi – których udział jest jednak mniejszy niż usług – składają się na tzw. produkt turystyczny. Nasuwa się wniosek, że w warunkach integracji ekonomicznej produkt turystyczny krajów członkowskich może mieć lepszą jakość i/lub niższą cenę (Dunlop 2003, Meyer Krumholz 1998).

### **Koordinacja działań na rzecz rozwoju turystyki**

Kraje tworzące ugrupowanie integracyjne współpracują w zakresie różnych kwestii pośrednio lub bezpośrednio związanych z rozwojem turystyki. Są to np. (Timothy 2003, Kritzinger-van Niekerk, Pito Moreira 2002):

– rozbudowa infrastruktury transportowej, telekomunikacyjnej itp. Szczególnie istotną kwestią dla rozwoju turystyki jest transport. Wynika to oczywiście z faktu, że turystyka wymaga przemieszczania się. W związku z tym do bardzo ważnych

działań wspierających rozwój turystyki zaliczyć można poprawę połączeń komunikacyjnych, rozwój infrastruktury oraz inne decyzje podejmowane w ramach wspólnej polityki transportowej krajów członkowskich ugrupowania integracyjnego,

– ochrona środowiska, której wpływu na rozwój turystyki nie sposób przecenić. Zanieczyszczenie i zniszczenie środowiska naturalnego to przecież dwie największe przeszkody dla rozwoju turystyki,

– wspólna promocja krajów tworzących ugrupowanie integracyjne jako jednego obszaru docelowego składającego się z wielu zróżnicowanych ofert turystycznych, tworzonych na podstawie różnorodnych walorów występujących w poszczególnych państwach członkowskich,

– wspólne prowadzenie prac naukowo-badawczych w turystyce oraz rozwój szkolnictwa turystycznego.

### **Ujednoczenie regulacji prawnych na rynku usług turystycznych**

W opracowaniach dotyczących problemów rozwoju międzynarodowej turystyki duże znaczenie przypisuje się ujednoczeniu regulacji prawnych w zakresie ochrony konsumenta, polityki podatkowej, a także wyrównaniu standardów świadczenia usług turystycznych (Cabrini 2006).

Warto podkreślić, że ochrona prawna konsumentów usług turystycznych jest coraz bardziej doceniana jako stymulator rozwoju zagranicznej turystyki przyjazdowej. Rolę tę upatruje się w kształtowaniu motywacji do zagranicznych podróży obywateli państw, w których system prawny ochrony konsumenta ma tradycje i jest stale doskonalony. W związku z tym znaczna różnica między krajami generującymi i przyjmującymi turystów pod względem prawnej ochrony konsumenta może stanowić istotną barierę w rozwoju turystyki (Zawistowska 1999). Z tych względów kwestie związane z ochroną prawną konsumentów usług turystycznych są przedmiotem uregulowań między krajami tworzącymi ugrupowanie integracyjne.

Z kolei główna przesłanka ujednoczenia polityki podatkowej w warunkach procesu integracji ekonomicznej wynika stąd, że utrzymywanie zróżnicowanych podatków grozi wypaczeniem warunków konkurencji między producentami i usługodawcami (Kundera 2003, Alejziak, Marciniak 2005).

### **Wzrost konkurencji i kooperacji w sektorze turystycznym**

Realizowany w procesie integracji ekonomicznej plan usuwania barier dotyczących zakładania firm turystycznych oraz innych barier utrudniających działalność na danym rynku ma na celu stworzenie klimatu stymulującego konkurencję i kooperację. Konsekwencją tego są konsolidacje przedsiębiorstw, w celu uzyskania korzyści związanych ze zwiększeniem skali działania, rozłożeniem ryzyka na różne rynki, zastosowaniem nowoczesnych technik marketingowych, dostępem do międzynarodowego rynku pracy itp. (Augustyn 1995).

## Swoboda przepływu siły roboczej na rynku usług turystycznych

Swoboda przepływu siły roboczej na rynku usług turystycznych, której może towarzyszyć wzajemne uznawanie kwalifikacji, oznacza zwiększoną geograficzną mobilność pracowników sektora turystycznego. Skorzystać na tym mogą przede wszystkim te kraje członkowskie ugrupowania integracyjnego, które mają niedobór wykwalifikowanych pracowników (Augustyn 1995).

## Stosowanie we wzajemnych rozliczeniach wspólnej waluty

Wspólna waluta jest istotnym elementem zaawansowanych form integracji ekonomicznej, takich jak unia gospodarczo-walutowa (UGW). Stworzone zostają wówczas przesłanki dla rozwoju turystyki, takie jak np.:

- rozwój podróży biznesowych będący konsekwencją – wywołanego przez UGW – rozszerzenia kontaktów handlowych wewnątrz ugrupowania oraz współpracy z firmami z krajów trzecich,

- wzrost inwestycji w poszczególnych sektorach przemysłu turystycznego, będący efektem niższych kosztów usług finansowych (na skutek wzrostu konkurencji w sektorze bankowym i in.) oraz zwiększonego ruchu turystycznego,

- wzrost możliwości oraz ułatwienie procedur zawierania kontraktów handlowych pomiędzy firmami z różnych krajów; umowy handlowe nie muszą zawierać skomplikowanych klauzul dotyczących problemów związanych z wymianą walut oraz częstymi wahaniami kursów walutowych,

- uproszczenie polityki cenowej przedsiębiorstw, wobec wyeliminowania kosztów związanych z możliwością zmiany kursów walutowych; dzięki temu firmy mogą wcześniej przygotowywać cenniki, katalogi oraz materiały promocyjne,

- oszczędności firm wynikające głównie z eliminacji kosztów związanych z wahaniami stóp procentowych oraz ochroną przed ryzykiem walutowym,

- wyeliminowanie niepewności co do kształtowania się kursów walutowych, co z kolei ułatwia podejmowanie racjonalnych, długoterminowych decyzji ekonomicznych i umożliwia tym samym efektywniejszą alokację zasobów (*Euro...* 2001),

- rozwój turystycznego e-biznesu dzięki rozpowszechnieniu się zakupów usług turystycznych przez Internet, ułatwieniu zawierania transakcji *on-line* oraz rozpowszechnieniu użycia kart chipowych przy dokonywaniu zakupów,

- oszczędności turystów wynikające z eliminacji kosztów wymiany walut, a uzyskane w ten sposób środki mogą być przeznaczone na zakup większej ilości usług turystycznych;

- wzrost mobilności turystów związany z możliwością płacenia w różnych krajach tą samą walutą,

- większa przejrzystość cen dóbr i usług turystycznych pomiędzy poszczególnymi krajami oraz towarzysząca temu możliwość porównywania ofert pod względem

jakości, warunków płatności, gwarancji, serwisu itp. Na skutek większej przejrzystości cenowej powstają warunki do rozwoju najbardziej konkurencyjnych w całej UGW firm turystycznych. Dodatkowo firmy te będą mogły obniżyć koszty swojej działalności, dzięki korzystaniu z najtańszych ofert sprzedaży dóbr i świadczenia usług przez podwykonawców. Przejrzystości cenowej towarzyszy większa swoboda przepływu towarów i usług, czego efektem jest pobudzenie konkurencji, a co za tym idzie obniżenie cen,

- wzrost liczby turystów z krajów trzecich, którzy jeszcze bardziej niż dotychczas będą postrzegać UGW jako jeden obszar docelowy (promocja krajów członkowskich na międzynarodowym rynku turystycznym),

- ekspansja firm turystycznych na rynki krajów członkowskich na skutek wykluczenia obowiązku posługiwania się różnymi walutami narodowymi, a także dzięki łatwiejszemu dostępowi do kapitału i nowym warunkom jego transferowania oraz łatwiejszego nabywania ziemi i nieruchomości (Cardoso, Edwards i Vaughan 2003; Alejziak 2001, 2002; Peebles 2004).

Obok potencjalnych korzyści towarzyszących wprowadzeniu UGW wymienia się zagrożenia, na które narażone są przede wszystkim małe i średnie przedsiębiorstwa turystyczne, w szczególności z uwagi na niewielką skalę działania MSP oraz ograniczone zasoby utrudniające im skorzystanie z możliwości jakie niesie za sobą proces integracyjny. Ponadto, niektóre firmy turystyczne (w szczególności małe hotele) mogą ponieść koszty z tytułu wprowadzenia wspólnej waluty, wynikające z utraty dochodów z transakcji wymiany walut.

## Zakończenie

Jeśli proces integracji osiągnie swoje cele, do których zaliczyć można przede wszystkim wzrost gospodarczy zrzeszonych krajów, niwelowanie granic handlowych, jak i kulturowych, przeciwdziałanie konfliktom narodowościowym itp. to musi on wyrzucić pozytywny wpływ na rozwój turystyki. Warto jednak nadmienić, że proces integracji ekonomicznej niesie za sobą także pewne zagrożenia. Wymienić tu można przede wszystkim:

- spadek konkurencyjności turystyki w poszczególnych krajach członkowskich jako skutek np. wzrostu inflacji, ograniczonego dostępu do taniej siły roboczej,

- spadek roli małych i średnich przedsiębiorstw turystycznych w wyniku wzrostu przewagi wielkich koncernów,

- narzucenie skomplikowanych i kosztownych procedur oraz biurokratyzacja życia gospodarczego,

- degradacja środowiska naturalnego,

- przemyt i terroryzm, w wyniku zniesienia kontroli granicznych,

- rozwój ksenofobii związany z lękiem przed przejmowaniem kontroli nad gospodarką przez kapitał zagraniczny oraz wyprzedają majątku i zasobów narodo-

wych, takich jak np. ziemia, lasy; obawy o zachowanie narodowej tożsamości i obywatelstwa, a także suwerenności państwa, którego obywatele stają się podatni na wpływy odpowiadające interesom pozostałych krajów członkowskich.

Co więcej mała konkurencyjność gospodarek niektórych krajów tworzących ugrupowanie integracyjne i ograniczone możliwości (a także umiejętności) wykorzystania szans, wynikających z uczestnictwa w procesie integracji ekonomicznej mogą ograniczyć faktyczne korzyści z integracji.

Reasumując, proces integracji ekonomicznej wydaje się być ważnym czynnikiem rozwoju handlu usługami turystycznymi. Przy czym niektóre aspekty integracji ekonomicznej stanowią także potencjalne zagrożenie dla turystyki. W odniesieniu do turystyki, tak jak i w przypadku wielu innych branż, ważne wydaje się realizowanie odpowiedniej polityki, która umożliwi osiągnięcie jak największych korzyści z uczestnictwa w procesie integracji ekonomicznej.

## Literatura

- Alejski W., 2001, *Wprowadzenie Euro a turystyka (cz. 1)*, Rynek Turystyczny, 22.
- Alejski W., 2002, *Wprowadzenie Euro a turystyka (cz. 2)*, Rynek Turystyczny, 1-2.
- Alejski W., Marciniak T., 2003, *Międzynarodowe organizacje turystyczne*, ALBIS, Kraków.
- Augustyn M., 1995, *Turystyka a Wspólnota Europejska – szanse i zagrożenia* [w:] S. Bosiacki (red.), 1995, *Turystyka i rekreacja jako czynnik integracji europejskiej*, AWF, Poznań.
- Cabrini L., 2006, *Conference on: „Impact of the European Union enlargement on tourism development in Europe”*, UNWTO, Vilnius, Lithuania.
- Cardoso C., Edwards J., Vaughan R., 2003, *Review of the expectations concerning to the impact of euro upon external business environment: Key opportunities and threats of SME tourism enterprises located in participating countries*, Paper presented at the 12th Annual CHME Hospitality Research Conference, Centre for International Hospitality Management, Sheffield University, UK.
- Dunlop A., 2003, *Tourism services negotiation issues: Implications for Cariforum countries*, Caribbean Regional Negotiating Machinery, www.crn.org.
- Euro nowa waluta zjednoczonej Europy*, 2001, Narodowy Bank Polski (NBP), Warszawa.
- Gaworecki W.W., 2003, *Turystyka*, PWE, Warszawa.
- Gołębowski G. (red.), 2002, *Kompedium wiedzy o turystyce*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa-Poznań.
- Jantoń-Drozdowska E., 2004, *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Wyd. Ars boni et aequi, Poznań.
- Konieczna-Domańska A., 1999, *Biura podróży na rynku turystycznym*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Kritzinger-van Niekerk L., Pito Moreira E., 2002, *Regional integration in Southern Africa, Regional integration and cooperation Africa region*, The World Bank.
- Kundera J., 2003, *Jednolity rynek europejski*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.



- Łazarek R., 2004, *Ekonomika turystyki. Wybrane zagadnienia*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.
- Manning C., Bhatnagar P., 2004, *Liberalizing and facilitating the movement of individual service providers under AFAS: Implications for labour and immigration policies and procedures in ASEAN*, REPSF Project 02/004: Final report, www.aadcp-repsf.org.
- Mattoo A., Fink C., 2002, *Regional Agreements and Trade in Services: Policy Issues*, World Bank Policy Research Working Paper 2852, The World Bank.
- Meyer Krumholz D., 1998, *The Free Trade Agreements and Their Effects on Tourism*, Uruguay, www.oas.org.
- Misala J., 1990, *Teorie międzynarodowej wymiany gospodarczej*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Peebles D. 2004, *Pacific Regional Order*, PhD thesis, Melbourne University.
- Sampson G.P., Snape R.H., 1985, *Identifying Issues in Trade in Services*, The World Economy, 8.
- Smith G., 1994, *Implications for the North American Free Trade Agreement for the US tourism industry*, Tourism Management, 15.
- Stern R.M., Hoekman B.M., 1987, *Issues and Data Needs for GATT Negotiations on Services*, The World Economy, 10/1.
- Taylor G.D., 1994, *The implications of free trade agreements for tourism in Canada*, Tourism Management, 15.
- Timothy D.J., 1995, *International boundaries: New frontiers for tourism research*, Progress in Tourism and Hospital Research, 1(2).
- Timothy D.J., 2003, *Supranationalist Alliances and Tourism: Insights from ASEAN and SAARC*, Current Issues in Tourism, 6/3.
- Wyszkowska-Kuna J., 2005, *Handel usługami w procesie integracji europejskiej*, Wyd. Uniw. Łódzkiego, Łódź.
- Zawistowska H., 1999, *Znaczenie ochrony prawnej konsumentów usług turystycznych dla rozwoju turystyki w Polsce*, Monografie i Opracowania SGH, 448, Warszawa.